

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

ARNALL I JUAN, M. Josepa, «Fragment d'un formulari notarial del segle XIV conservat a l'Arxiu Històric de Girona», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), 22-II (1999-2001), p. 435-457.

Nova aportació de la recentment traspassada i estimada professora M. Josepa Arnall, una de les més destacades i infatigables estudioses de la institució notarial catalana en els seus diferents vessants, per bé que amb preferència sobre la literatura i l'instrument notarial. En aquest article, en el marc d'una de les seves principals i més pròpies línies d'investigació, presenta un interessant fragment d'un formulari de la segona meitat del segle XIV, inserit dins un manual del fons notarial de la Bisbal conservat a l'Arxiu Històric [Provincial] de Girona. Després de remarcar la importància dels formularis en l'exercici de l'art de la notaria, que permetien aplicar la teòrica jurídica a la praxi documental, i de ressenyar-ne les edicions, estudia i presenta les seves característiques amb el rigor i la professionalitat que li han estat sempre propis. En primer lloc, les codicològiques i paleogràfiques i, a continuació, les dipomàtiques, amb l'anàlisi dels diferents tipus i de les seves clàusules més significatives, i dels aspectes jurídics del formulari, com ara els atorgants, les accions jurídiques pròpiament dites, els objectes materials de l'acció jurídica, les lleis esmentades, les dates, els rogataris i la terminologia escriptural. Després de dues làmines il·lustratives, completen el treball igualment dos apèndixs: un amb els títols o rúbriques de totes les fórmules i un altre amb la transcripció de tres de les fórmules més relacionades amb el llibre i l'escriptura.

ARROYO I AMAYUELAS, Esther, «El notariat català inèdit de l'època moderna. Anàlisi de dos manuscrits del districte notarial de Sort: el formulari d'Aitès i la teòrica dels Duat-Ciutat», a *El dret privat del Pallars Sobirà*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001, p. 189-224.

La literatura notarial, en el triple vessant de manuals doctrinals o *ars notariae*, formularis i tractats de redacció o *ars dictandi*, de gran importàn-

cia per a l'estudi de l'aplicació efectiva del dret, són d'una riquesa manifesta, tot i que no és fins a l'època moderna que apareixen els grans tractats doctrinals fets per autors, generalment notaris, del propi país, això sí, sempre amb una clara influència dels clàssics italians. En aquest treball, l'autora presenta i estudia dos manuscrits inèdits, concretament un formulari del notari de Sort Josep Aités Grau, de mitjan segle XVII, i un tractat doctrinal dels fedataris del mateix lloc Agustí Duat Ciutat i Agustí Ciutat Benavent, del segle XVIII, ambdós conservats a la biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona. Així, després de l'exposició d'un estat general de la qüestió, d'una breu pinzellada del marc institucional de l'època i d'una genealogia dels suara esmentats notaris, presenta els dos manuscrits i n'estudia el contingut. Tanmateix, malgrat l'afirmació del títol, cal advertir que el formulari de Josep Aités no és pròpiament pellarès, sinó que fou adquirit a Barcelona, al notari Vicenç Badia. Completen l'article quatre apèndixs: un índex de matèries de la part doctrinal dels dos manuscrits, les rúbriques del formulari, les fórmules d'últimes voluntats d'aquest darrer text i, finalment, un inventari acompanyat d'una breu descripció d'alguns manuscrits de literatura notarial dels segles XVII i XVIII, localitzats a centres documentals i bibliogràfics barcelonins.

BAIGES JARDÍ, Ignasi J., «Les taxes dels notaris andorrans (1356)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), 22-II (1999-2001), p. 485-507.

Interessant contribució al coneixement del notariat andorrà, mitjançant l'edició i l'estudi de les taxes promulgades l'any 1356 pels veguers comtal i episcopal, representants del règim de consenyoriu. En aquest treball, el doctor Ignasi Baiges, professor de la Universitat de Barcelona i autor de diversos articles sobre la institució notarial catalana, ens introdueix primer en l'evolució de la regulació de l'activitat escripturària i, en concret, dels sistemes de retribució dels fedataris dins un règim de gran diversitat i fragmentació aranzelària que regí a Catalunya en el decurs de l'Edat Mitjana. Després, apunta unes encertades notes sobre el notariat a les valls d'Andorra, plenament inserit en el context del notariat català i occità i que parteix del segon Pariatge de 1288, i acaba amb l'explicació de les causes de promulgació dels aranzels de 1356, dictats pels veguers comtal i episcopal a requeriment dels representants dels homes de les diferents parròquies de les Valls, que fins aleshores se sentien damnificats, bé que evidentment

aquesta promulgació de taxes no havia de suposar la fi dels litigis sobre la qüestió. Tot seguit, presenta la complexa transmissió del text, una confirmació del mateix any servada a l'Arxiu Nacional d'Andorra, l'original de la qual no ha estat localitzada. I, finalment, estudia la tipologia documental que apareix relacionada al manuscrit, que l'autor agrupa en: documents sobre règim successori, sobre règim matrimonial, judicials, sobre la persona, sobre béns, obligacions i serveis i, en darrer terme, sobre l'actiuat mercantil. En Apèndix, edita el document complet, que consta de 62 títols introduïts ara per la nomenclatura dels diversos tipus documentals, els números 1 i 61 del qual estan dedicats a qüestions de tipus normatiu sobre l'actiuat i les obligacions dels notaris.

CASES I LOSCOS, Lluïsa, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. 1. Segles XIII-XV*, Barcelona: Fundació Noguera, 2001, 447 p. (Inventari d'Arxius Notarials de Catalunya; 24).

Primer dels cinc toms que han de constituir la nova versió revisada de l'inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, el primer i més important fons notarial de l'Estat espanyol, tant per l'antiguitat com per la continuïtat de les seves sèries, i comparable al de Gènova, el primer del món. Aquest inventari ha estat elaborat per Lluïsa Cases i Loscos, arxivera experta en la tasca de descripció dels protocols, autora de mitja dotzena d'inventaris editats en aquesta mateixa col·lecció i, sens dubte, una de les millors coneixedores de la praxi notarial a Catalunya. I posa al dia l'anterior inventari, elaborat especialment per Josep M. Madurell i Marimon i que, editat en la dècada dels anys cinquanta del proppassat segle XX, esdevingué aleshores pioner i modèlic, alhora que s'avançà als nous corrents historiogràfics que, provinents de França, revaloraren la documentació notarial i la convertiren en una font de primera magnitud dins un nou caire de la història. Els molts anys transcorreguts i els estudis elaborats d'ençà d'aleshores sobre diplomàtica notarial, ultra la necessitat de disposar d'un inventari amb els criteris metodològics emprats per la Fundació Noguera, així ho aconsellaven. Aquest primer volum és precedit per una presentació signada per qui subscriu aquestes notes bibliogràfiques, des de la seva responsabilitat de director tècnic de l'AHPB, en la qual es fa una breu exposició tant de la necessitat de dur a terme aquesta revisió completa de l'antic inventari, com de la història dels instruments descriptius –pretèrits i actuals– disponibles i de la significació de la documentació medieval bar-

celonina. El volum aplega els registres dels segles XIII, XIV i XV, amb una xifra realment extraordinària de 5.305 unitats, corresponents a 274 notaris, amb protocols des del final del segle XIII i sèries continuades des del bell mig del segle XIV. Presentats, com és usual, els notaris per ordre cronològic dins de cada segle, la seva producció interna segueix l'ordre lògic de gènesi, amb una riquesa afegida de llibres especials, del tot poc usual, atesa l'elevada activitat contractual de la capital catalana. Després dels elements descriptius habituals, la signatura topogràfica és composta per dos números, un referit al notari i l'altre al registre en concret. Clou el volum un primer índex cronològic de notaris agrupats per segles, d'acord amb la ubicació física dels registres als dipòsits, i un segon alfabètic de notaris, necessari per a la seva localització a l'inventari.

CASTILLO SAHÚN, V., FANTOVA SENTELLES, M. A., VELA PALOMARES, S., *Protocols notarials a l'Arxiu Històric Nacional*, Andorra: Arxiu Històric Nacional, 2002, 240 p.

Acurada edició de l'inventari dels fons notarials de l'Arxiu Històric Nacional d'Andorra, abans repartits en diferents llocs i que tenen uns orígens diversos, però que tanmateix es troben avui unificats d'acord amb la disposició final tercera de la Llei del notariat de 1996, que ordena el trasllat de la documentació centenària atenent el seu valor cultural i històric. L'inventari és precedit de dos estudis previs introductoris. El primer, a càrrec de Laureà Pagarolas, és sobre l'evolució històrica del notariat a Andorra, inserit de ple en el context del notariat català i occità, atesa la particular situació física i jurídica de les Valls i d'acord amb la seva tradició històrica, i s'estén des del seu inici arran del segon Pariatge de l'any 1288 fins a l'actualitat. En el segon, la directora del mateix Arxiu Històric Nacional, Susanna Vela, exposa la història i les vicissituds dels fons notarials integrats avui a l'Arxiu: el del Tribunal de Corts, ingressat el 1992, amb la doble secció judicial i notarial i amb protocols des del final del segle XIV; els de les notaries de Marc Vila i Maties Aleix, ingressats el 1999 i el 2000, amb protocols recuperats dels seus predecessors en l'ofici i, finalment, un petit fons provinent de mans privades, ultra els fons notarials dels arxius parroquials. Elaborat sota la direcció de Virgínia Castillo, el cos central de l'inventari aplega la descripció d'un total de 728 registres i llibres notarials des de l'any 1393. Els llibres es presenten ordenats cronològicament i, en un segon nivell, per notaris. La producció interna de cada fedatari es pre-

sentat igualment per ordre cronològic, amb les entrades per registre següents: número d'inventari, dates extremes, nom del notari, títol del volum, nombre de folis, format, enquadernació i signatura topogràfica. Per tal de facilitar la seva consulta, s'han elaborat dos índexs: el primer, cronològic de notaris, amb les dates extremes de la seva actuació, i el segon, alfabètic de notaris, amb els números d'inventari dels registres autoritzats per ells. Una desena de làmines il·lustratives clouen aquest instrument descriptiu que, de ben segur, esdevindrà una bona eina per al necessari coneixement del passat del veí principat d'Andorra.

FARRÉ TARGA, Miquel Àngel, *L'arxiu de la parròquia de Santa Maria de Verdú*, Tàrraga: Arxiu Històric Comarcal, 2002, 319 p.

Atractiu inventari de l'arxiu parroquial de Verdú, un dels fons parroquials més extraordinaris de la comarca de l'Urgell, realitzat per l'arxiver Miquel Àngel Farré, el qual el presentà el 1997 com a treball final del Màster en Arxivística de la Universitat de Lleida. Després dels capítols introductoris sobre els arxius parroquials, la història de la parròquia de Santa Maria de Verdú, la presentació del fons i la història de l'arxiu, i la metodologia emprada en la realització de l'inventari, ens interessa destacar ara les sèries de protocols notarials. Com apunta el mateix autor, són de gran importància en aquest fons parroquial, tant pel seu pes específic dins el conjunt documental com per la informació que poden oferir. Les formen un total de 493 llibres i lligalls, que representen més del 65% del total de la documentació. Aquestes sèries estan integrades per: manuals, llibres de notes, llibres d'obligacions, capítols matrimonials, testaments, mixtes i un apartat general integrat per documentació esparsa. Alhora, la fitxa descriptiva emprada per als protocols recull els camps bàsics següents: títol, dates extremes, validants, format, mides, estat, enquadernació, foliació, signatura topogràfica i notes. Destaquem que la sèrie de manuals comença en la mateixa segona meitat del segle XIII (concretament, el 1265) i s'estén amb una excel·lent continuïtat fins al 1732, el moment previ a les disposicions borbòniques que acotaren les competències notarials dels capellans. Per la seva banda, els llibres de notes s'inicien el 1328 i perduren fins al segle XVII. Clou aquest inventari de sèries notarials un índex alfabètic i un altre de cronològic de notaris validants, amb el seu càrrec i les dates extremes d'actuació.

Formularios notariales aragoneses, Zaragoza: El Justicia de Aragón, 2001, 6 vols.

Acurada edició d'un total de sis formularis del regne d'Aragó, corresponents als segles XIV i XV. Com sabem, els formularis eren, juntament amb els altres dos exponents de la literatura notarial específica (els *ars notariae* i els *ars dictandi*), uns instruments imprescindibles en la pràctica notarial i s'han conservat en un nombre força considerable. La seva publicació, feta arran del Setè Congrés Notarial Espanyol, convocat a Saragossa del 17 al 24 de novembre de 2001, ha anat a cura dels professors Asunción Blasco Martínez, M.ª Desamparados Cabanes Pecourt, M.ª Rosa Gutiérrez Iglesias, Encarnación Marín Padilla, Cristina Monterde Albiac, Pilar Pueyo Colominas i José Ángel Sesma Muñoz, sota la direcció d'Àngel San Vicente Pino. El primer volum, *Formularios notariales de Zaragoza y de Valencia, siglos XIII-XIV*, es basa en un manuscrit conservat a l'Arxiu Històric de Protocols de la capital aragonesa, que es troba sota gestió de la mateixa institució notarial. El segon, *Formulario notarial de Gil de Borau. Zaragoza, siglo XIV*, té la mateixa provenença. El tercer, *Formulario notarial del Archivo Municipal de Barbastro*, està dipositat en aquest centre o servei d'arxiu. El quart, *Formulario zaragozano del siglo XIV*, és a l'arxiu de la capital. Igual que el cinquè, *Formulario notarial zaragozano de la primera mitad del siglo XVI*. Finalment, el sisè, *Formulario notarial de Gil Abat Mora (Teruel), siglo XVI*, és conservat a l'Arxiu de Protocols de Terol. Cada volum és precedit d'una breu introducció i s'acompanya d'uns índexs alfabètics de rúbriques, de noms de persona, de noms de lloc i encara, alguns d'ells, de matèries. Al capdavant, l'edició d'aquests formularis, fonts jurídiques notariales de tipus pragmàtic però d'una enorme transcendència, esdevé una fita bàsica en el camí del major coneixement de la institució notarial aragonesa, d'una elevada tradició i significat i, de retruc, del dret privat en general i de l'aragonès en particular.

FORT I OLIVELLA, Joan, SERNA I COBA, Èrika, SOLER I SIMON, Santi, *Catàleg dels protocols del districte de Figueres (I)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2001, 541 p. (Inventari d'Arxius Notarials de Catalunya; 26).

Tercer dels inventaris apareguts l'any 2001 dins d'aquesta col·lecció d'instruments de descripció de la Fundació Noguera. Elaborat per la directora de l'Arxiu Històric Comarcal de Figueres, Èrika Serna, juntament amb

els arxivers gironins Joan Fort i Santi Soler, aquest primer volum d'inventari dels protocols del districte de Figueres, atesa la gran quantitat de registres conservats, aplega els protocols de les vuit primeres notaries, presentades per ordre alfabètic, de les vint-i-set que configuren el districte. D'aquesta manera, les notaries ara descrites són les de Borrassà, Cabanes, Cadaqués, Capmany, Castelló d'Empúries, Cistella, Darnius i Figueres. Aquest fons notarial, talment com els d'altres llocs, està avui dividit. Així, la part més antiga, anterior a l'any 1800, es troba a l'Arxiu Històric [Provincial] de Girona, on es diposità el 1952 provinent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i, abans, de Viladrau, on havia romàs durant la darrera Guerra Civil espanyola de 1936. D'altra banda, els fons més moderns, posteriors al 1800, es troben a l'Arxiu Històric Comarcal de Figueres. Com és usual, al capítol introductori, després d'una explicació puntual dels fons noterials del districte, des de la seva formació fins a les darreres vicissituds i traspassos, s'estudia de manera succinta l'evolució de cadascuna de les notaries descrites, des de la seva gènesi, amb una atenció especial a la de Castelló d'Empúries, seu de Col·legi, i de Figueres, igualment seu col·legial i, a més, capital del partit judicial. L'inventari inclou 4.663 unitats arxivístiques, amb un ampli ventall cronològic i amb documentació des de la baixa edat mitjana. Cal remarcar, en tot cas, els fons de Castelló d'Empúries, amb sèries de registres que s'inicien a la segona meitat del segle XIII (1279) i mantenen una elevada continuïtat fins avui, amb una extraordinària riquesa tipològica d'acord amb la significació i la transcendència històrica de l'antiga capital comtal. Dins de cadascuna de les poblacions, els registres estan agrupats per notaris, els quals segueixen òbviament un ordre cronològic. Tanca el volum un primer índex alfabètic de notaris del districte i un segon de geogràfic de poblacions i cronològic de notaris.

GARCÍA EDO, Vicent, «Fonts documentals dels *Costums de Tortosa* i la influència de la notarialística italiana del dret comú a la rúbrica "De notaris"», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* (Castellón de la Plana), LXXXVI (2000), p. 37-56.

Aquest article conté la conferència dictada pel seu autor, professor d'història del dret a la Universitat Jaume I de Castelló, a la capital de l'Ebre el 29 de novembre de 1996, en la Jornada sobre els *Costums de Tortosa*, celebrada arran de la presentació de l'edició crítica del text, realitzada per Jesús Massip i patrocinada per la Fundació Noguera. Després d'una

presentació inicial dels seus objectius i de la hipòtesi de treball bàsica, expressada en el fet que aquest transcendent codi jurídic català està inspirat en els furs de València, i no a l'inrevés com ha vingut defensant tradicionalment la historiografia, en primer terme l'autor analitza les fonts documentals que foren determinants en la redacció dels *Costums*. Segons ell, es poden fixar essencialment en un triple vessant: els privilegis concedits a la ciutat de Tortosa, des de la carta de poblament de 1149, les lleis romanes del *Corpus iuris civilis* i el text llatí d'un manuscrit de València, a partir d'un original actualment perdut i datable una mica més tard de 1252. I, després, en la segona part del treball, estudia d'una manera particular i molt minuciosa la rúbrica «De notaris», continguda en el llibre IX del codi dels *Costums* i encaminada a la regulació de l'ofici notarial. Aquesta rúbrica fou objecte de dues redaccions, amb un text de 1272-1273 i unes modificacions de 1277. El professor Garcia Edo conclou que la dependència directa d'aquesta rúbrica cal cercar-la, a més de la rúbrica homònima dels costums de València, a les obres bàsiques de la notarialística italiana de mitjan segle XIII. Clou aquest rigorós article un apèndix documental amb el text de la rúbrica «De notaris» dels *Costums de Tortosa*, anotat amb les concordances de conceptes procedents d'obres doctrinals dels mestres italians Salatiel i Rolandino.

GINEBRA I MOLINS, R., ROCAFIGUERA I GARCIA, A. M., VILAMALA SALVANS, J., *El manual de 1641 de Joan Francesc Torrellebretra, notari de Vic*, Barcelona: Fundació Noguera, 2001, 559 p. (*Acta Notariorum Cataloniae*; 10).

Edició del segon protocol de Vic dins de la mateixa col·lecció de la Fundació Noguera. Fins ara, només Barcelona comptava amb dos registres editats, tots dos medievals, el de Bonanat Rimentol (1351), aparegut el 1991, i el Pere de Folgueres (1338), publicat el 1996. De fet, l'edició d'aquest segon registre vigatà ve a completar el primer aparegut el 1998 sobre el volum més antic i de major entitat, el manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic, de 1230-1233, una completa i extensa edició en dos volums a càrrec de qui, de molts anys ençà, exerceix com a arxiver de l'extraordinari Arxiu Episcopal de Vic, Rafel Ginebra i Molins, coautor d'aquesta obra, juntament amb els també historiadors i arxivers Anna Maria de Rocafiguera i Jordi Vilamala. Com afirmen els mateixos autors, la cronologia prou diferenciada dels dos volums editats permet analitzar clarament

la radical evolució que, en múltiples aspectes i en àmbits molt diferents, s'ha produït en el temps que va d'un manual a l'altre, canvis tant en qüestions tècniques i formals respecte de l'actuació i el procediment notarial (fermes, barrats, cronologia, llengua, abreviatures...) com en aspectes socials i econòmics reflectits al protocol (tipus d'actuacions i enregistraments, pactes i condicions establerts, tipus de contractes, grups socials representats...). Com és usual, el volum s'enceta amb una breu introducció, en la qual els autors, després de presentar-lo, donen unes succintes notícies de la notaria de Vic, propietat del bisbe i del Capítol, del notari Francesc Torrellebreta, del protocol amb les seves característiques internes i externes, del moment històric i, finalment, exposen els criteris de transcripció. El cos central de l'obra el constitueix l'edició d'un total de 392 instruments, amb la indicació usual del número d'ordre, la data crònica i tòpica, el regest nominal i la signatura topogràfica. Els instruments abracen el període comprès entre el 31 de desembre de 1640 i el 24 de desembre de 1641, d'acord amb el sistema de datació per l'estil de la Nativitat. Aquest protocol se situa en un context històric molt determinat, tot just a l'inici de la Guerra dels Segadors i, per tant, és lògic que el registre ara editat en sigui reflex, amb referències als soldats pagats per la ciutat de Vic, la itinerància del mateix notari o la continuïtat de la pròpia vida quotidiana del segle, amb un percentatge molt elevat d'instruments atorgats per institucions eclesiàstiques. Clou el llibre un complet índex alfabètic de topònims i de noms de persona.

GRAU PUJOL, Josep M. T., PUIG I TÀRRECH, Roser, «Inventari dels testaments agrupats en els llibres especials de la notaria de Montblanc, conservats a Tarragona (segle XVIII)», *Aplec de Treballs* (Montblanc), 20 (2002), p. 207-227.

Tal com queda reflectit al títol, es tracta de la relació o catàleg de testaments autoritzats pels quatre notaris de Montblanc del segle XVIII que avui es troben dipositats a l'Arxiu Històric [Provincial] de Tarragona. En concret, són els notaris Josep Cabeça Blet, Josep Castelló Guasc, Salvador Alba Molins i Rafael de Ribes Calbet. Com és conegut, la part més antiga dels protocols de Montblanc (fins al 1800), com els d'altres districtes notariais catalans, arran de la Guerra Civil espanyola de 1936-1939 passaren a l'Arxiu Històric Provincial corresponent, en aquest cas Tarragona, on es troben encara avui dipositats. Aquest catàleg, basat exclusivament sobre

els llibres especials de quatre fedataris, recull més de dos-cents cinquanta testaments, amb indicació dels elements clau, com ara data, nom i cognoms de l'atorgant, ofici, naturalesa, filiació, ofici del pare i, en el cas de les dones, nom i ofici del marit, i esdevindrà, sens dubte, un instrument descriptiu molt útil per als historiadors del país.

GÜNZBERG I MOLL, Jordi, «La participación de los notarios en las principales instituciones políticas barcelonesas (siglos XIV-XV)», *Barcelona Quaderns d'Història* (Barcelona), 5 (2001), p. 47-55.

És de tots coneguda la forta incardinació i l'arrelament dels notaris en la societat. A diferència d'altres regnes peninsulars, a Catalunya el notari ha estat sempre una figura de notable prestigi. Per raó de la seva funció, la seva presència ha estat constant en la vida quotidiana i, així, s'ha erigit en un personatge social clau. En efecte, d'ençà dels segles baixmedievals, el notari es fa present en tots els centres de poder ciutadans, on la seva intervenció és obligada, des del municipi a la Diputació del General de Catalunya, passant per les Corts generals, les cúries judicials, els gremis o les taules de canvi. En aquest article i d'acord amb aquesta línia, l'autor analitza la vinculació concreta dels notaris de la capital catalana amb el poder públic i polític, especialment amb els òrgans d'administració municipal. D'aquesta manera, després de l'explicitació de les fonts impreses idònies per a l'estudi d'aquesta qüestió, presenta les relacions dels dos cossos notariais existents, el de notaris reials i el de notaris públics de la ciutat, amb el Consell de Cent i la seva participació en càrrecs de l'administració local, com ara consellers, síndics, sotssíndics i altres (administradors, «obriers», «guardes del dret de llenya» o «receptors del dret del vi»). En darrer terme, ofereix un llistat alfabètic de notaris dels segles XIV i XV, amb l'explicitació dels càrrecs municipals i públics que van exercir.

IBÁÑEZ GIMÉNEZ, Dèlia, «Les fonts notariales en l'estudi del mas i la família (segles XIII-XIV)», a *El mas català durant l'Edat Mitjana i la Moderna (segles IX-XVIII). Actes del Col·loqui celebrat a Barcelona, del 3 al 5 de novembre de 1999*, Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques, 2001, p. 243-261.

La documentació notarial ofereix un ventall d'aprofitament per a la investigació històrica realment extraordinari, sobretot d'ençà dels anys cin-

quanta del propassat segle XX, en què es revalorà i els protocols esdevingueren una font de primera línia dins un nou caire de la història, ara més globalitzador i en el qual destaquen els aspectes socials, econòmics i d'anàlisi de les mentalitats col·lectives. En aquest article, l'autora presenta les possibilitats que ofereixen les fonts notarials per a l'estudi particular del mas i de la família a Catalunya, en els segles baixmedievals, i més concretament les estratègies matrimonials i successòries dels habitants del mas. D'aquesta manera, en primer terme esbossa un estat de la qüestió, després descriu les fonts utilitzades i estableix una tipologia documental, centrant-se en el fons de Sant Cugat del Vallès, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i, finalment, estudia els límits i les possibilitats de les fonts notarials, bo i formulant diferents propostes per a la recerca. Clou el treball un apèndix documental, amb vuit textos exemplificadors de la part doctrinal, tots ells del segle XIII.

IGLESIAS FONSECA, Josep Antoni, «El bibliòfil Bernat d'Esplugues (+1433), notari i escrivà del Consell de la ciutat», *Barcelona Quaderns d'Història* (Barcelona), 5 (2001), p. 57-78.

Nova aportació del mateix autor, professor de Paleografia i Diplomàtica de la Universitat Autònoma de Barcelona, al coneixement de la biblioteca i de la persona del notari Bernat d'Esplugues, el fedatari medieval barceloní que posseïa, sense cap dubte, un dels fons bibliogràfics més extraordinaris de l'època, tant pel nombre de volums com per la diversitat, autoria i riquesa d'aquesta biblioteca, que ha estat qualificada com una veritable «*illa humanista a l'oceà medieval*». En aquest cas, el professor Iglesias tracta de respondre a alguna de les preguntes que la biblioteca d'aquest notari presenta, com ara com l'arribà a adquirir amb els seus mitjans de persona acomodada, però no rica; on la comprà, quan era més pròpia de la casa reial o d'un home del *Quattrocento* italià, i, encara, s'arriba a plantejar si realment existí, atès que només ens queda un trasllat del seu inventari fet per un altre notari i bibliòfil conegut, l'arxiver reial Pere Miquel Carbonell. Amb una anàlisi minuciosa i acurada, l'autor conclou que es tractava d'una biblioteca d'origen italià, amb preferència de Nàpols, i que segurament fou comprada en la seva majoria en bloc. En el darrer apartat analitza l'entorn professional i familiar d'aquest notari i, més concretament, la seva activitat com a escrivà del Consell de la ciutat i com a titular de l'escrivania de la procuradoria general del comtat d'Empúries. L'arti-

cle s'acompanya d'un interessant apèndix documental, amb el regest i, en algun cas, la transcripció de dinou textos relacionats amb l'activitat professional i privada i la biblioteca d'aquest il·lustre notari medieval.

MESTRES I BOQUERA, Rafel, JORNET I BENITO, Núria, *Catàleg dels protocols notariais de Vilanova i la Geltrú*, Barcelona: Fundació Noguera, 2001, 95 p. (Inventari d'Axius Notariais de Catalunya; 25).

Inventari dels protocols del districte de Vilanova i la Geltrú, dipositats avui a l'Arxiu Històric Comarcal, on ingressaren el 1998. El fons actual abraça i reuneix, per primer cop, els registres provinents tant de l'Arxiu Històric Municipal –els més antics– com de l'arxiu notarial de la localitat –els protocols a partir del segle XVIII. El volum s'enceta amb la introducció preceptiva sobre l'origen i l'evolució de la institució notarial a la localitat, ben sovint de difícil confecció atesa l'escassetat de les fonts primàries d'informació. I, en capítol a part, una breu anàlisi dels registres, des de la pràctica medieval fins a les disposicions borbòniques, ultra la metodologia emprada per a la seva elaboració. Tot seguit, l'inventari recull la descripció d'un total de 1.300 volums, des de l'any 1515 fins al 1975, relatius a les notaries dels llocs de Vilanova i Sitges, a més d'una petita secció de notaries foranes. Cal recordar, tanmateix, que Sitges conserva al seu arxiu municipal els protocols més antics de la població, els quals foren descrits precisament en el primer volum editat l'any 1981 per la Fundació Noguera. Clou el volum un primer índex cronològic i un segon d'alfabètic de notaris de les dues poblacions esmentades.

PAPELL I TARDIU, Joan, *El manual de les escriptures públiques d'Ignasi Cases i Ferrer, notari de Valls (1790-1791)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2001, 2 v. (Acta Notariorum Cataloniae; 11-12).

L'edició de protocols notariais íntegres dins d'aquesta col·lecció de la Fundació Noguera, iniciada l'any 1991 amb la publicació del registre del notari barceloní Bonanat Rimentol, es completa ara amb aquest primer volum notarial de les terres tarragonines, concretament de la vila de Valls. Feta a cura del director de l'Arxiu Històric Comarcal d'aquesta localitat, Joan Papell i Tardiu, aquesta extensa obra presenta una altra particularitat i és la de tractar-se de l'edició per primer cop d'un protocol notarial prò-

piament dit, és a dir, d'un llibre notarial posterior a la promulgació de les disposicions borbòniques de 1736 i 1755, que suposaren una transformació radical en la pràctica d'elaboració de l'instrument notarial a tota la confederació catalanoaragonesa. Com sabem, d'ençà d'aleshores el protocol deixa d'ésser un registre o llibre de notes i esdevé l'original amb les matrius de les escriptures; com a conseqüència d'això, a més, el protocol conté la redacció única del document i desapareix el complex procés medieval de redacció i, alhora, es redueix la diversificació dels tipus de protocols especials. A més, es féu aleshores obligatori l'ús del paper segellat, la inserció literal i sense etceteracions de les escriptures i les subscripcions i les validacions per part d'atorgants, testimonis i notari. Com és preceptiu, el volum s'enceta amb una breu introducció, en la qual l'autor identifica el volum, dóna unes breus notícies del notari autoritzant, descriu el protocol amb les seves característiques internes i externes, en presenta la tipologia documental i, finalment, indica els criteris d'edició. A continuació, el cos central de l'obra el constitueix, evidentment, la transcripció dels instruments, amb indicació del número d'ordre, la data crònica i tòpica, el regist amb preferència de tipus nominal i la signatura topogràfica. Són un total de 380 instruments, que abracen el període comprès entre el 29 de desembre de 1790 i el 21 de desembre de 1791, d'acord amb el sistema de datació per l'estil de la Nativitat. La tipologia documental d'aquest registre és força diversa i conté vendes, permutes, procures, àpoques, deutoris, definició de comptes, creació de censals, vendes a carta de gràcia, arrendaments, establiments emfitèutics, concòrdies, capítols matrimonials... i un llarg etcètera. Després de l'edició del mateix índex o rúbrica del protocol, clou el llibre un primer índex onomàstic de noms de persona, un segon de toponímic i un tercer de matèries i institucions.

PARDO RODRÍGUEZ, M.ª Luisa, *Señores y escribanos. El notariado andaluz entre los siglos XIV y XVI*, Sevilla: Universidad, 2002, 204 p.

Valuosa aportació al millor coneixement d'una de les institucions més cabdals i transcendentals en l'evolució històrica i jurídica de les nostres societats, el notariat, duta a terme per la professora M.ª Luisa Pardo, de la Universitat de Sevilla, un dels principals focus d'estudi del notariat de l'Estat espanyol, juntament amb la mateixa Barcelona, València, Santander o Santiago de Compostel·la. Sens dubte sota el mestratge del nostre primer i més rellevant estudiós sobre la matèria, el notari sevillà José Bono, l'autora es

proposa en aquesta acurada monografia l'anàlisi, no tant del notariat al servei dels senyors en l'exercici de la seva jurisdicció, és a dir, les anomenades cancelleries nobiliàries, sinó el desenvolupament de l'ofici notarial en els seus diferents àmbits –privat, dels consells municipals o judicial– a les zones de senyoriu, en el marc de l'Andalusia medieval dins del regne de Castella i en el trànsit de l'Edat Mitjana a la Moderna. En aquesta línia, l'autora es proposa esbrinar de quina manera, per què i per a què empra el poder senyorial les formalitzacions escrites en relació amb els seus administrats, a través dels documents que canalitzaven els comportaments de les persones que vivien en l'àmbit jurisdiccional dels senyorius. I això ho fa a través de l'estudi de diferents tipus documentals, com ara les ordenances dels consells, les actes capitulars, la documentació reial i senyorial o els mateixos registres notarians. Ultra el capítol introductori de presentació conceptual i de les fonts, l'obra s'estructura en dos grans apartats. En el primer, sota el títol de «Los escribanos públicos», s'estudia de manera minuciosa el seu nomenament, que podia ésser ben divers (reial, comunal, senyorial), el fenomen de l'arrendament de les escrivanies públiques als senyorius andalusos (el seu procés, els ingressos o la durada), la qüestió del nombre de notaris, el seu àmbit territorial d'actuació documental, l'àmbit competencial en el camp privat, judicial o econòmic i, finalment, la seva retribució. En el segon, «Los escribanos y el concejo», s'estudia l'evolució d'aquesta figura cabdal en la institució del poder local, sota semblants aspectes, com ara el nomenament, el nombre i el temps d'exercici, les seves funcions o la seva retribució. Ultra el capítol preceptiu de les conclusions i de la bibliografia, clou aquesta imprescindible monografia un parell d'anexos, un sobre el territori i un altre sobre documents, amb l'edició de dos textos significatius i d'una vintena de facsímils.

PIÑOL ALABART, Daniel, «Els establiments de masos al Camp de Tarragona: algunes dades de diplomàtica notarial (segles XIII-XIV)», a *El mas català durant l'Edat Mitjana i la Moderna (segles IX-XVIII). Actes del Col·loqui celebrat a Barcelona, del 3 al 5 de novembre de 1999*, Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques, 2001, p. 297-312.

Estudi tipològic sobre els establiments emfitèutics, útils per a configurar la situació de la pagesia i presentar alguns trets d'una de les formes més pròpies d'explotació de la terra. L'autor es basa en un corpus documental

de més de mil contractes emfitèutics del Camp de Tarragona, concretament de les poblacions de Reus i Alcover, entre els anys 1228 i 1351, conservats a l'excel·lent fons de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, a més dels fons dels arxius històrics comarcals de Reus i de Valls. De fet, aquest treball restaria integrat en el marc de la tesi doctoral de l'autor sobre el notariat públic al Camp en els segles XIII i XIV, com a exemple concret que reflecteix la implantació d'aquesta institució i, alhora, la creixent aplicació del dret comú. D'aquesta manera, en el primer apartat presenta la significació de l'emfiteusi com a exponent de la recepció del dret comú a Catalunya, dins la renovació jurídica que s'esdevingué a Europa a partir del segle XII, i de la figura del notari com a agent actiu i vehiculador d'aquest fenomen. En el segon, analitza l'estructura diplomàtica d'aquest contracte notarial, amb un augment de les clàusules en el decurs del segle XIII, una palesa uniformitat en l'estructura i en la composició textual de l'instrument, i amb la utilització d'una terminologia notarial homogènia i cada cop més fixada. I en el darrer s'entreté en els contractes que fan referència a masos, amb totes les seves variants, i els compara amb els d'altres llocs del Principat.

ROJAS VACA, María Dolores, «Los inicios del notariado público en el reino de Castilla. Aportación a su estudio», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), 31/1 (2001), p. 329-400.

Nova i interessant aportació de la doctora M. D. Rojas Vaca, professora de la Universitat de Cadis i autora ressenyada en diferents ocasions, en aquestes mateixes pàgines de números anteriors, de notables treballs tant sobre la institució com sobre el document notarial, especialment el gadità. En aquesta ocasió es proposa esbrinar com i quan es produeix la implantació del notariat públic al regne de Castella i, alhora, mitjançant quin procediment, amb quins mitjans i sota quina forma es realitzà el document notarial en els moments inicials. Per a això escull l'enclavament de Burgos, cap i centre polític, administratiu, social, econòmic i religiós del regne durant el segle XIII. I ho fa emprant les fonts editades en diferents col·leccions diplomàtiques, especialment d'arxius eclesiàstics de la ciutat, per bé que estableix punts de comparació amb fonts d'altres ciutats castellanès, com ara Valladolid, Segòvia o Àvila. Amb aquesta finalitat, ordena l'estudi en tres grans apartats. En el primer, sobre l'elaboració del document, tracta, d'una banda, del pas progressiu del *scriptor* a l'escrivà públic i de la

seva implantació a la segona meitat del segle i, de l'altra, del complex procés de redacció i expedició de l'instrument, des de la *rogatio* de les parts fins a la *traditio* o lliurament de la carta als interessats. En el segon, estudia de manera detallada la forma del document, és a dir, els seus caràcters externs i interns, tant pel que fa als elements de redacció com als de discurs diplomàtic amb l'estructura de carta i d'acta. Finalment, proposa un breu quadre de classificació per a la tipologia notarial de Castella la Vella al segle XIII, d'acord amb la documentació utilitzada. Clou aquest notable estudi de diplomàtica notarial castellana una petita selecció de figures il·lustratives.

SARRET I PONS, Lluís, *Les signatures dels notaris de Tàrraga*, Tàrraga: Arxiu Històric Comarcal, 2001, 60 p.

Edició facsímil a cura de Gener Gonzalvo i Bou, actual director de l'Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga, de gairebé un centenar de signes notarial dels segles XIII al XX, per bé que la majoria són medievals. Aquests segells formaven part de la col·lecció particular de mossèn Lluís Serret i Pons, natural de Manresa, però que es vinculà a la capital de l'Urgell, on exercí d'arxiver i d'infatigable historiador. Mossèn Serret calcava els signes dels pergamins originals, fruit de les seves recerques en diferents arxius catalans, en concret de Cervera, on avui es troben dipositats els registres notarial de Tàrraga, i de l'Arxiu Reial de Barcelona. En la present edició s'ha respectat la grafia original de les còpies de mossèn Serret, que tenia la seva col·lecció de signes notarial en forma de fitxes impreses, ordenades amb un criteri cronològic. Tots sabem la significació del *signum* notarial, com a màxima expressió de la prerrogativa bàsica del notari en el nostre sistema llatí, que no és altra que la *fides publica*, i com han esdevingut un veritable art calligràfic d'una estètica inqüestionable, alhora que contribueixen al coneixement de la institució notarial catalana.

UDINA I ABELLÓ, Antoni, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Juan II*, Barcelona: Fundació Noguera, 2001, 423 p. (Textos i Documents; 33).

Edició de tots els testaments localitzats, des dels primers comtes de Barcelona, a l'inici del segle X, i dels reis de la Corona d'Aragó fins al

segle XV, duta a terme pel professor d'Història Medieval de la Universitat Autònoma de Barcelona Antoni Udina i Abelló. L'autor no s'ha limitat a publicar el darrer testament de cada sobirà, al capdavant el que tingué validesa, sinó que ha inclòs els codicils conservats i, en el cas dels comtes, les execucions testamentàries, quan no hi ha testament conegut. De fet, s'han emprat els quatre tipus documentals que contenen les darreres voluntats dels sobirans, és a dir, les execucions testamentàries, els testaments, les publicacions o adveracions testamentals i els codicils. L'edició és precedida d'una extensa introducció, de comentari històric i jurídic, bo i dedicant la primera part a l'època comtal i la segona a l'època dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona fins a la mort de Joan II. D'aquesta manera, la primera part, l'autoria de la qual correspon al pare de l'autor, el professor Frederic Udina i Martorell, conté un esbós biogràfic de cada personatge, el seu context històric i la forma i la constància dels documents expressius de les seves darreres voluntats. La segona, en canvi, s'estructura en una anàlisi comparativa dels testaments reials dels segles XIII-XV i, després, la presentació dels diferents testaments i codicils dels monarques, ultra unes conclusions. Després de la presentació de les fonts documentals, tant manuscrites —en gran part provinents del mal denominat Arxiu de la Corona d'Aragó— com impreses, el corpus de l'obra està format per un total de 55 documents, des de l'any 911, amb un text relatiu al comte Guifré II de Barcelona, fins al 1469, relatiu ara al testament del rei Joan II. Clou aquesta cabdal edició de fonts un índex onomàstic de noms de persona i de lloc.

VINYOLES I VIDAL, Teresa, «La qualitat de vida en un mas del Vallès al segle XV. Estudi de l'inventari del Mas Canals de Rubí (Can Rosés)», a *El mas català durant l'Edat Mitjana i la Moderna (segles IX-XVIII). Actes del Col·loqui celebrat a Barcelona, del 3 al 5 de novembre de 1999*, Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques, 2001, p. 479-519.

Presentació i estudi d'un extens, complet i ric inventari *post mortem* de l'any 1460 d'una masia del terme de Rubí, concretament de l'antic mas Canals, avui can Rosés, que ens permet de veure com es vivia en un mas de l'àrea d'influència de Barcelona, a les acaballes de l'Edat Mitjana. En el primer capítol de l'article, l'autora, una de les nostres més destacades estudioses en el camp de l'anomenat tercer vessant de la història, és a dir, la vida quotidiana i la història de les mentalitats col·lectives, presenta el mas

i la font que ha emprat com a base del seu treball, un detallat i minuciós inventari conservat al fons notarial de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, i analitza l'estructura del mas i les tasques productives dels seus moradors, especialment a través de les eines que utilitzaven. En el segon capítol, utilitza l'inventari per esbrinar les seves necessitats primàries, com ara l'alimentació, la higiene, la neteja o la mateixa defensa. Tot seguit, analitza la qualitat de vida, a través dels mobles i el confort, els objectes de qualitat i la cultura i la religiositat. Finalment, estudia la institució tan pròpia del nostre dret de l'any de plor de la vídua, que és precisament l'encarregada d'ordenar l'inventari. Després de l'estudi, publica l'inventari d'una manera estructurada, amb una classificació dels objectes trobats a cada estança per tipologies i dins de cadascuna d'elles, d'acord amb un ordre lògic o bé alfabètic.

(Aquestes **Notes bibliogràfiques** han estat redactades
per *Laureà Pagarolas i Sabaté*)